

TA'LIM TIZIMIDA INKLYUZIV TA'LIMNI RIVOJLANTIRISHNING MUHIM PSIXOLOGIK MASALALARI

Eshmurodova Dilbar Suvonqulovna

*Qashqadaryo viloyati Mirishkor
tumani 13-maktab psixologi*

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada ta'lim tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirishning muhim psixologik masalalari, alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalarni qo'llab-quvvatlashning psixologik jihatlari hamda inklyuziv muhitni shakllantirish omillari yoritilgan. Shuningdek, pedagoglar, psixologlar va ota-onalar hamkorligining ahamiyati tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, alohida ta'lim ehtiyojlari, psixologik qo'llab-quvvatlash, ijtimoiy moslashuv, ta'lim muhiti, maktab psixologi, tolerantlik, integratsiya, ta'lim sifati, shaxs rivojlanishi.

KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimining asosiy maqsadlaridan biri har bir bolaning sifatli ta'lim olish huquqini ta'minlashdan iboratdir. Shu nuqtai nazardan inklyuziv ta'lim jamiyatda teng imkoniyatlarni yaratishning muhim vositasi sifatida e'tirof etilmoqda. Inklyuziv ta'lim barcha bolalarning, jumladan alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan o'quvchilarning umumiy ta'lim muassasalarida birgalikda ta'lim olishini nazarda tutadi. Bu jarayon nafaqat pedagogik, balki psixologik jihatdan ham puxta yondashuvni talab qiladi. Inklyuziv ta'limning asosiy vazifalaridan biri har bir o'quvchi uchun qulay va xavfsiz psixologik muhit yaratishdir. Alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalar ko'pincha ijtimoiy moslashuvda, tengdoshlari bilan muloqot qilishda yoki o'z imkoniyatlariga ishonishda qiyinchiliklarga duch kelishlari mumkin. Shu sababli ularning emotsional holatini qo'llab-quvvatlash va ijobiy munosabatlarni shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Inklyuziv ta'limni rivojlantirishdagi muhim psixologik masalalardan biri o'quvchilarda tolerantlik va hamjihatlik tuyg'ularini shakllantirishdir. Barcha bolalarda bir-biriga hurmat bilan munosabatda bo'lish, farqlarga to'g'ri yondashish va hamkorlik qilish ko'nikmalarini rivojlantirish inklyuziv muhitning muvaffaqiyatli shakllanishiga xizmat qiladi. Bu borada psixologik treninglar, suhbatlar va jamoaviy tadbirlar samarali vosita hisoblanadi. Maktab psixologining faoliyati inklyuziv ta'lim jarayonida alohida o'rin tutadi. Psixolog o'quvchilarning individual xususiyatlarini o'rganadi, ularning rivojlanish darajasini baholaydi va zarur hollarda korreksion-rivojlantiruvchi mashg'ulotlar tashkil etadi. Shuningdek, psixolog pedagoglarga

inklyuziv yondashuv bo'yicha tavsiyalar berib, ota-onalar bilan hamkorlikni yo'lga qo'yadi. Pedagoglarning psixologik tayyorgarligi ham inklyuziv ta'lim samaradorligini belgilovchi muhim omillardan biridir. O'qituvchilar har bir o'quvchining ehtiyojlarini tushunishi, individual yondashuvni qo'llashi va ta'lim jarayonida psixologik qulaylikni ta'minlay olishi zarur. Bu esa maxsus bilim va ko'nikmalarni talab qiladi. Inklyuziv ta'limda ota-onalar bilan hamkorlik qilish muhim ahamiyatga ega. Ota-onalarning farzand rivojlanishidagi faol ishtiroki, pedagog va psixologlar bilan muntazam muloqoti bolaning ta'limdagi muvaffaqiyatini oshiradi. Ayniqsa, alohida ehtiyojli bolalarning ota-onalariga psixologik maslahat va ma'naviy ko'mak ko'rsatish muhim hisoblanadi.

Inklyuziv ta'limni rivojlantirishda ijtimoiy moslashuv masalasi ham dolzarbdir. O'quvchilarning jamoaga integratsiyalashuvi, tengdoshlari bilan samarali munosabatlar o'rnatishi va o'z imkoniyatlarini namoyon etishi uchun qulay sharoit yaratish zarur. Bu jarayon bolaning o'ziga bo'lgan ishonchini oshirib, shaxs sifatida rivojlanishiga xizmat qiladi. Bugungi kunda inklyuziv ta'lim insonparvarlik va tenglik tamoyillariga asoslangan ta'lim tizimining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Inklyuziv yondashuv nafaqat alohida ehtiyojli bolalarning rivojlanishiga, balki barcha o'quvchilarda mehr-oqibat, hamjihatlik va bag'rikenglik kabi ijtimoiy fazilatlarining shakllanishiga ham yordam beradi.

Inklyuziv ta'lim tizimida jahon miqyosida amaliyotga joriy qilish borasida bugungi kunga qadar ham juda ko'plab muammolar va to'siqlar mavjud. Ular jumlasiga quyidagilar kiradi: Salbiy munosabat; Hamjamiyatda ko'rinmaslik; Moddiy mablag' muammolari; Jismoniy moslashtirish; Sinfdagi o'quvchilar soni; Qaramlik; Jinsiy belgilarga qarab kamsitish; Favqulodda vaziyatlar, mojarolar va qochoqlar. Salbiy munosabat-maxsus ehtiyojli bolalarning umumta'lim muassasalari tizimida ta'lim tarbiya olaishlari uchun eng katta to'siq bo'lsa kerak. Salbiy munosabat muammosining mazmuni shundaki, ota-onalar, hamjamiyat a'zolari, o'qituvchilar, umumta'lim muassasalari hodimlari, boshqaruv organlaridagi hatto maxsus ehtiyojli bolalarning o'zlaridagi umumta'lim muassasalarida ta'lim tarbiya olishlariga nisbatan qashiliklari va buni istamasliklaridir. Bunga sabab nogironlarga nisbatan insonlardagi noto'g'ri fikr, ular to'g'risida ma'lumotlarning yetishmasligi, nogiron bolalarning chegaralangan muhitda o'sganligi va boshqalardir. Hamjamiyatda ko'rinmaslik muammosining mazmuni shundaki, ko'pincha ko'plab maxsus ehtiyojli bolalar ota-onalar tomonidan qattiq bekitiladi. Ularni uyga qamab hyech kimga ko'rsatmaydilar, ro'yxatga olish jarayonida nogiron bolasi to'g'risida hyech bir ma'lumot berilmaydi. Natijada ko'plab nogiron bolalar hamjamiyatda ishtirok etishdan mahrum bo'ladilar.

Ular to'g'risida hyech bir ma'lumotni bo'lmasligi ta'lim-tarbiya muassasalariga qatnamasliklariga olib keladi.

Inklyuziv ta'lim tizimida quyidagi maqsad va vazifalarning hal etilishi talab etiladi:

ta'lim muassasasida imkoniyati cheklangan bolalar va usmirlarning ta'lim olishlari uchun zaruriy psixologik-pedagogik, korreksion sharoitlarni yaratish, ularning imkoniyatiga yunaltirilgan umumta'lim dasturlari va korreksion ishlarni amalga oshirish orqali ruxiy rivojlanishi, ijtimoiy moslashtirishni amalga oshirish;

o'quvchilarning ta'limdagi tenglik xuquqini kafolatlash;

jamiyatning va oilaning faol ishtirokida nogiron va saglom bolalarning extiëjlarini qondirish, ijtimoiy xaëtga erta moslashtirish;

imkoniyati cheklangan bolalar va usmirlarni oilalardan ajramagan xolda yashash xuquqini ruëbga chiqarish;

jamiyatda imkoniyatti cheklangan bolalar va usmirlarga nisbatan dustona va mexr-muxabbatli munosabatni shakllantirishdir.

Inklyuziv ta'limning muammolari. Ko'plab davlatlarda inklyuziv ta'limni joriy etish bo'yicha davlat normativ xujjatlarida qayd qilinmaganligi; Nogiron bolalarga nisbatan salbiy munosabat; Imkoniyati cheklangan bolalarning hamjamiyatda ko'rinmaslik muammosi; Imkoniyati cheklangan bolalarning maktabda ko'rinmaslik muammosi; Moddiy mablag' muammolari; Ta'lim muassasalarini moslashtirish; Sinfda o'quvchilar sonining ko'pligi; Kambag'allik; Jinsiy tafovutlarga qarab kamsitish; Imkoniyati cheklangan bolalarning boshqalarga qaramligi; Favqulodda vaziyatlar, mojarolar, qochoqlar; Kadrlar masalasidagi muammolar. Haqli savol tug'iladi, nima uchun imkoniyati cheklangan bolalarni inklyuziv ta'lim tizimiga jalb etish kerak? Yuqorida keltirilgan dalillarni hal etib inklyuziv ta'lim tizimiga o'tishga qanday zaruriyat bor?

Darhaqiqat, bu ta'lim tizimi oldidagi muammolarni hal etish oson kechmaydi.

Ammo bu ta'lim tizimining naflari jixati juda ko'p ular sirasiga qo'yidagilar kiradi:

Inklyuziv ta'lim qashshoqlik iskanjasidan qutilishga imkon beradi;

Inklyuziv ta'lim barcha uchun ta'lim sifatini yaxshilaydi;

Kamsitishlarni oldini oladi;

Inklyuziv ta'lim yanada inklyuzivlikka olib keladi.

Inklyuziv ta'limning prinsiplari:

1. Insonning qadr qimmatini, uning qobiliyati va yutug'iga bog'liq emas.
2. Har bir inson o'ylash va xis qilish qobiliyatiga ega.
3. Har bir kishi eshitish va muloqot qilish qobiliyatiga ega.
4. Har bir kishi bir-biriga muxtoj.
5. Shaxsning to'liq va haqiqiy ta'lim olishi faqat real hamkorlikda amalga oshadi.
6. Hamma kishilar o'z tengdoshlarini qo'llab quvvatlashga muxtoj.

7. Hamma ta'lim oluvchilarni yutuqqa erishishiga ularning nimadir qila olmasligi emas , balki nimanidir qila olishidir.

8. Hamkorlik qilish kishi ha'etini har tomonlama ko'chaytiradi.

Inklyuziv ta'lim tizimi qo'yidagi ta'lim muassasalarni o'z ichiga oladi; maktabgacha umuta'lim, umu o'rta ta'lim, o'rta maxsus kasb-xunar va oliy ta'lim. Bu ta'lim muassasalarning maqsadi bolalarning ta'lim olishi va kasb-xunarga tayèrlashda ularning o'rtasidagi to'siqlikni bartaraf etib ochiq ta'lim muxitini yaratishdan iborat. Umumta'lim maktablarda alohida dastur va darsliklardan foydalanish imkoniyati bo'lmaydi. Inklyuziv ta'lim tizimi integratsiyalashgan ta'lim tizimidan uzinig mazmun – moxiyati, maqsadi, vazifalari va xarakat dasturi bilan farqlanadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, ta'lim tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirishning muhim psixologik masalalari o'quvchilarning ruhiy salomatligini qo'llab-quvvatlash, ijtimoiy moslashuvini ta'minlash va qulay psixologik muhit yaratish bilan bog'liqdir. Psixologlar, pedagoglar va ota-onalarning hamkorligi inklyuziv ta'lim samaradorligini oshirish hamda har bir bolaning to'laqonli rivojlanishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Shoumarov G'.B. Psixologik xizmat asoslari. – Toshkent, 2018.
2. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
3. O'zbekiston Respublikasida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi va normativ-huquqiy hujjatlar.
4. Maktablar hamma uchun – Save the children – 2002y. 20\23 bet
5. Pulatov Sh.N.Sankhya-ancient Indian philosophical school. //PUSTAK BHARATI RESEARCH JOURNAL// JAN-June. ISSUE Toronto, Canada. No: 1-2, 2020.
6. PULATOV SH.N. XIX asr oxiri - XX asr boshlarida Hindistondagi ijtimoiysiyosiy vaziyat. Academic Research In Educational Sciences. Volume 1. 2020 468474 P.